

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 3

**tsuull.uz
goldenscripts.tsuull.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 3

tsuull.uz

goldenscripts.tsuull.uz

MUNDARIJA

MATNSHUNOSLIK

Otabek Jo'raboyev Navoiy kulliyoti Qo'qon nusxasining talqiniy tavsifi	4
Shermuhammad Amonov Ahmad Tabibiy lirikasi tadqiqida matn tarixining o'rni	17
Zilola Shukurova Qo'qon bayozchilik maktabi va unga xos an'analar	42
Sherzod Qodirov Herman Vamberining "Cagataische sprachstudien" xrestomatiyasidagi Alisher Navoiy g'azallari sharhi	66

ADABIYOTSHUNOSLIK

Nurboy Jabborov "Tarixi anbiyo va hukamo"ning islomiy-irfoniy mohiyati	82
--	----

TILSHUNOSLIK

Dr. Muhterem Saygin Klasik Türk Edebiyatının Doğu Sahasında Sevgili için Kullanılan Bir İfade Körke Bay (Körkke Bay, Görge Bay)	100
Altay Noorullah Navoiy asarlarida tinish belgilarining yanglish ishlatilishi	113
Farhad Rahimi Nezrali'nin Çağatay Türkçesi Sözlüğünün Yanlısları Üzerine II	130

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

BOSH MUHARRIR

O'RINBOSARI

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)

Isa Habibeyli (Ozarbayjon)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Vahit Turk (Turkiya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyung Oh (Koreya)

Nazef Shahrani (AQSh)

Boqijon To'xliyev

Muhammadjon Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkiya)

Qosimjon Sodiqov

Zulxumor Xolmanova

Mustafa O'ner (Turkiya)

Nurboy Jabborov

G'aybulla Boboyorov

Kimura Satoru (Yaponiya)

Imran Ay (Turkiya)

Aftondil Erkinov

Nadir Mamadli (Ozarbayjon)

Rashid Zohidov

Otabek Jo'raboyev

Bulent Bayram (Turkiya)

Qo'ldosh Pardayev

Nodirbek Jo'raqo'ziyev

Oysara Madaliyeva

Hilola Nazirova

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madalieva

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOLOGY****Otabek Juraboev**

An Explanatory Description of the Kokand Copy of the Kulliyat of Navo'i 4

Shermuhammad Amonov

The role of Textual History in the Study of Ahmad Tabibi's Lyrics 17

Zilola ShukurovaThe Kokand Tradition of *Bayaz* Manuscript Compilation and its Distinctive Features 42**Sherzod Qodirov**

A Review of Alisher Navai's Ghazals in Herman Vámbéry's "Cagataische Sprachstudien" Chrestomathy 66

LITERATURE**Nurboy Jabborov**

The Islamic and Irfanic Essence of "Tarixi anbiyo and hukamo" 82

LINGUISTICS**Dr. Muhterem Saygin**

An Expression Used for Beloved in the Eastern Field of Classical Turkish Literature: Körke Bay (Körkke Bay, Göрге Bay) .100

Altay Noorullah

Incorrect use of Punctuation Marks in Navoi's Works 113

Farhad Rahimi

On the Mistakes of Nezrali's Chagatai Turkish Dictionary II 130

Navoiy asarlarida tinish belgilarining yanglish ishlatilishi

Altay Noorullah¹

Abstrakt

Ushbu maqolada Alisher Navoiyning 1988–2003-yillari chop etilgan “Mukammal asarlar to‘plami”dan o‘rin olgan “Xazoyin ul-maoniy” (3–6-jildlar) devonlarida tinish belgilarining yanglish qo‘yilishi she‘rlarni o‘qish va tushunishni qiyinlashtirganligi bilan bog‘liq muammo maxsus o‘rganilgan. Matnshunos olimlar qo‘lyozma nusxalarni joriy yozuvga o‘giranlarida, tinish belgilarini baytlarning sintaktik tarkibi va mazmunidan kelib chiqib emas, balki umumiy qoida tarzida baytning birinchi misrasi oxiriga vergul, ikkinchi misrasi oxiriga nuqta qo‘yish yo‘lidan borganlar. Qo‘shma gaplar tarkibidagi sodda gaplar ko‘p o‘rinlarda vergul bilan ajratilmagan, va nazarimizda, baytlardan mazmun chiqarishda tavakkal qilishga yo‘l qo‘yilgan. Bu esa ushbu nashrning qaysidir ma‘noda kitobxonlardagi “Navoiy xoslar shoiri, uning asarlarini faqat sanoqli mutaxasis olimlarga o‘qib tushunishi mumkin” degan noto‘g‘ri tasavvurning kuchayishiga sabab bo‘lgan.

Kalit so‘zlar: *tinish belgilari, vergul, tire, matn, matnshunoslik, yozma nutq, sintaktik qurilma.*

Kirish

Sharq tillariga, jumladan, o‘zbek tiliga, tinish belgilari XX asr boshlarida kirib kelgan. Demak, nafaqat Navoiy asarlari qo‘lyozma nusxalarida, balki butun sharq adabiyotiga tegishli bo‘lgan qo‘lyozma nusxalarda tinish belgi ishlatilmagan. Shuning uchun bo‘lsa kerak, hozirgi kunda ham Eron va Afg‘onistonda chop etiladigan mumtoz adabiyot namunalari, asosan she‘riy asarlarda tinish belgilari qo‘yilmaydi. Lekin bu ish hozirgi kunda tilshunoslik nuqtayi nazaridan o‘zini oqlamaydi. Chunki tinish belgilari yozma nutqda so‘zlashuv nutqimizdagi ohangni o‘z iziga soladi va yozuvchi ko‘zlagan mazmunni to‘laligicha kitobxonga yetkazib beradi. Shuningdek, tinish belgilari tilning sintaktik qurilishi bilan uzviy

¹ *Altay Noorullah Nematullah* – Afg‘oniston Islom Amirligi, Javzijon universiteti dotsenti.

E-pochta: Altaynoor61@gmail.com

ORCID ID: 0009-0008-8413-4247

Iqtibos uchun: Nematullah Altay Noorullah. 2025. “Navoiy asarlarida tinish belgilarining yanglish ishlatilishi”. *Oltin bitiglar* 3: 113 – 129.

bog'liq va ular yozma nutqni to'g'ri, ifodali, aniq bayon qilishda, uning uslubiy ravonligini, tez tushunilishini ta'minlashda zaruriy vositadir.

Asosiy qism

Tinish belgilari gap tarkibidagi so'zlarning semantik va grammatik munosabatlarni yuzaga chiqarish bilan bir qatorda, fikrni ta'kidlab, ajratib ko'rsatishga yordam beradi. Tinish belgilarining qo'llanish o'rinlarini bilish va ularning funksional imkoniyatlari muallifning o'z fikrini yozma ravishda to'g'ri yetkazishga yordam beradi. Mutolaa davomida bu jarayon yozuv vositasida yetkazilgan emotsiyonal-ekspressiv holatlarni tez va tabiiy anglashga ko'maklashadi. Zamonaviy o'zbek tilida qo'llangan tinish belgilari yozuv bilan uzviy bog'langan va bir-birini taqozo etadigan semantik va strukturaviy-grammatik asoslarga qurilgan. Tinish belgilari yozma nutqning turli bo'linishlarini aks ettiradi, alohida so'zlar va so'z turkumlari o'rtasidagi mantiqiy-mazmuniy aloqa va munosabatlarni, yozma matn qismlarining turli semantik o'rinlarini ko'rsatadi.

Ishimizning metodologik asosi va materialini Alisher Navoiyning "Xazoyin ul-maoniy" asari va o'zbek tilshunosligiga oid adabiyotlar tashkil etadi. Mavzuni yoritishda, tahlillarda tavsifiy-tahliliy usuldan foydalanildi.

Biz Navoiyning "Xazoyin ul-maoniy" devonlarini o'zbek arab alifbosi asosida chopga tayyorlash jarayonida bir qator o'rinlarda tinish belgilarining yanglish ishlatilganligi natijasida yuzaga kelgan chalkashliklarni kuzatdik. Quyida nashrda tinish belgilari tufayli xato deb topilgan baytlarning ayrimlari misolida mulohazalari-mizni bayon qilamiz.

1. "G'aroyib-us-sig'ar" devonida:

Jahonki, ohim ila tiyradur emas mumkin,

Bu shom daf'i yuzung subhi bo'lmayin mavjud

[Navoiy 1988, 76].

Bu bayt uchta gapdan tashkil topgan: 1. *Jahonki ohim ila tiyradur.* 2. *Emas mumkin bu shom daf'i.* 3. *Yuzung subhi bo'lmayin mavjud.* Ammo bu baytdagi gaplar aniqlanmagan va vergul bilan ajratilmagan. Natijada mazkur baytning mazmuni mavhumlashgan. Bu baytning quyidagi tartibda yozilishi va o'qilishi maqsadga muvofiqdir:

Jahonki ohim ila tiyradur, emas mumkin

Bu shom daf'i, yuzung subhi bo'lmayin mavjud – jahon ohim

bilan tiyradir, yuzing tongi mavjud bo'lmastan bu shomni daf' qilish mumkin emas.

*Shodlig'din gulshani vaslingda yig'lab cheksam oh,
Yopma, yuzkim, gulga bo'lmas yel yog'indin g'am bahor*

[Navoiy 1988, 97].

Ikkinchi misrada “yopma” kesimidan keyin vergul kerak emas. Chunki “yopma yuzkim” ifodasining o'zi bitta gap. Shuningdek, yel va yog'in so'zlarini yo juft so'z shaklida qabul qilib chiziqcha bilan yozish kerak yoki ikki so'z deb qarab, vergul bilan ajratish zarur.

*Zuhd ila yo'l topmadim maqsadg'a may tut, piri dayr
Kim, o'zumni emdi rasvoyi jahon qildim havas*

[Navoiy 1988, 235].

Birinchi misra ikki gapdan iborat. Shuning uchun “maqsadg'a”-dan keyin vergul qo'yish kerak:

*Zuhd ila yo'l topmadim maqsadg'a, may tut, piri dayr
Kim, o'zumni emdi rasvoyi jahon qildim havas.*

*Novaking paykoni to chektilar nolon ko'ngul,
Aylamas afg'on ko'ngulsizlikdin andoqkim jaras*

[Navoiy 1988, 236].

Birinchi misrada birinchi gap “chektilar” bilan tugaydi. Shuning uchun undan keyin vergul qo'yishi kerak. “Nolon ko'ngul aylamas afg'on” – bu ikkinchi gap. Demak, “ko'ngul” so'zidan keyin vergul qo'yish kerak emas, “afg'on” so'zidan keyin esa vergul qo'yilishi zarur. Birinchi misrada “nolon ko'ngul” gapning egasi bo'lib qolgan. Holbuki, birinchi gapning egasi gapda ishtirok etmagan – ular so'zidir; “nolon ko'ngul” esa ikkinchi gapning egasidir. Baytning mazmuni: novakingning (tiyr, nayza, o'q) paykonlarini (o'qning temir uchi) mening ko'nglimdan chiqarib olganlaridan keyin, nolon ko'nglim endi afg'on qilmay qo'ydi. Chunonchi jaras (tuyalarning bo'yniga taqiladigan qo'ng'iroq) ichidan metal jomga tegib ovoz chiqaradigan uzun temir tayoqchani chiqarib olsa, ovoz chiqarmaydigan bo'lib qolgandek. Navoiy jaras ichidagi temir tayoqchani uning (jarasning) ko'ngli deb tasvirlayapti. Bu baytni quyidagicha yozish va o'qish kerak:

*Novaking paykonini to chektilar, nolon ko'ngul
Aylamas afg'on, ko'ngulsizlikdin andoqkim jaras.*

To taning avji hayot ustidadur sen xok bo'l,

Istasangkim avj tutqaysen taning bo'lg'anda xok

[Navoiy 1988, 186].

Bu baytda ham tinish belgilari o'rinsiz qo'llangan. To taning hayot ustidadur (birinchi gap), sen xok bo'l (ikkinchi gap), istasangkim avj tutqaysen (uchinchi gap), taning bo'lg'anda xok (oxirgi – to'rtinchi gap). Demak, bu bayt quyidagicha yozilishi kerak:

*To taning avji hayot ustidadur, sen xok bo'l,
Istasangkim avj tutqaysen, taning bo'lg'anda xok.*

Baytning mazmuni: taning tuproqqa qorishganda – (o'lgandan keyin) noming abadiy qolishini xohlasang, hayotda (tirikligingda) – shon-u shuhratda yashab yurganingda tuproq bo'l – kamtarlik peshva qil.

2. “Navodir-ush-shabob” devonida:

*Ne lo'livashdur ul qotilki, qon to'kmakkadur yaksar
Qiyο boqmoqlari poki itik, mujgonlari nishtar*

[Navoiy 1989, 102].

Bu baytning ikkinchi misrasi ikki gapdan iborat: 1. Qiyο boqmoqlari – poki (ustara), 2. Itik mujgonlari – nishtar. Demak, vergul “poki” so'zidan keyin qo'yilishi kerak. “Itik” so'zi “poki” so'ziga hech qaysi jihatdan bog'lanmaydi va hech qanday ma'no ifodalamaydi. Aslida, mujgon so'ziga sifatlovchi bo'lib kelgan. Bu baytning quyidagicha yozilishi maqsadga muvofiqdir:

*Ne lo'livashdur ul qotilki, qon to'kmakkadur yaksar
Qiyο boqmoqlari – poki, itik mujgonlari – nishtar.*

Boshqa misol:

*Ey Navoiy, nazming asru sodda erdi qo'ydi yuz,
Shoh islohidin oncha zeb ila ziynat anga* [Navoiy 1989, 5].

Birinchi misrada vergul xato ishlatilgan. Bizningcha, “sodda erdi” birinchi gapning kesimidir. Demak, vergul bilan ajratilishi kerak. “Qo'ydi yuz” ikkinchi gapning kesimidir. Ikkinchi gapning egasi esa “zeb ila ziynat” so'zlaridir. Shunday ekan, bu gapda kesimdan keyin vergul qo'yish xatodir. Bu bayt quyidagi ko'rinishda bo'lishi kerak:

*Ey Navoiy, nazming asru sodda erdi, qo'ydi yuz
Shoh islohidin oncha zeb ila ziynat anga.*

Boshqa misol:

*Chun qo'yub ketgung jahon mulkin mussaxar bo'ldi, tut,
Chun yotib o'lgung falak taxti muyassar bo'ldi, tut*

[Navoiy 1989, 36].

Bu g'azalda radif bo'lib kelgan "bo'ldi tut" birikmasi o'zidan oldingi so'z bilan birgalikda murakkab fe'l hisoblanadi va "... bo'di deb hisobla" degan ma'noni ifodalaydi. Shuning uchun ham bu ikki so'z orasiga vergul qo'yish xatodir.

*Ko'zung shamoyilini nargis ar ko'ra olmas,
Sanga ne fikr ko'zi chiqsun ulki, bo'ldi hasud* [Navoiy 1989, 65].

Ikkinchi misra uch gapdan iborat. Ularni vergul bilan ajratish sintaktik jihatdan maqsadga muvofiqdir: 1. Sanga ne fikr, 2. Ko'zi chiqsun. 3. Ulki bo'ldi hasud. Baytning sharhi quyidagicha: ko'zingning tuzilishini (chiroyini) agar nargis (guli) ko'ra olmasa, sen o'ylab o'tirma, fikrida bo'lma. Kimki uning chiroyliligini ko'ra olmasa, hasad qilsa, ko'zi chiqsin. Demak, bu bayt quyidagi ko'rinishda bo'lishi kerak:

*Ko'zung shamoilini nargis ar ko'ra olmas,
Sanga ne fikr, ko'zi chiqsun, ulki bo'ldi hasud.*

Boshqa misol:

*Yor isidur kom keltursun sabo yoxud shamol,
Do'st, taqririg'a roviy xoh Buzar, xoh Anas* [Navoiy 1989, 117].

"Yor isidur kom" – birinchi misraning birinchi gapidir. Uni ikkinchi gapdan vergul bilan ajratish kerak. Ikkinchi misrada "do'st" so'zidan keyin vergul qo'yish kerak emas. Chunki do'st va taqrir so'zlari orasidagi sintaktik munosabat qaratqich-qaralmishdir.

*Korvoni dard ila qat' et muhabbat dashtini
Kim nidoye mujdayi vasl aylar anda har jaras*

[Navoiy 1989, 117].

Bu baytda hech bir o'rinda vergul qo'yilmagan, demak, qanday o'qilishi kitobxon zimmasiga havola bo'lgan. Bundan tashqari, "nido" so'ziga yoyi vahdat qo'yilgan (bir nido). Bu suratda "nido" so'zi gapda ega vazifasida kelishi kerak bo'ladi. Holbuki, bu gapda "har jaras" so'zi ega bo'lib kelgan. Bu gapning kesimi "nidoyi mujdayi vasl aylar" birikmasidir. "Anda" so'zi esa hol vazifasida kelgan. Shuningdek, "kim" so'zi bog'lovchidir. Shunday ekan, undan keyin vergul qo'yilishi kerak. Baytning mazmuni: muhabbat dashtini dard karvoni bilan bosib o'tki, unda (muhabbat dashtida) har bir jaras (qo'ng'iroq) vasl xushxabarini beradi. Bu bayt quyidagicha yozilishi kerak:

*Korvoni dard ila qat' et muhabbat dashtini
Kim, nidoyi mujdayi vasl aylar anda har jaras.
Boshqa misol:*

*Tojvarlar oq uyida sokin o'lsa, ahli ishq
O'yladurkim bulbul-u hudhudg'a bo'lg'ay bir qafas*
[Navoiy 1989, 117].

Bu baytda ham tinish belgilari yanglish qo'yilgan. Birinchi misrada "o'lsa" fe'lidan keyin vergul qo'yish xatodir. Vergul aslida "ahli ishq" birikmasidan keyin qo'yilishi kerak. Chunki birinchi misra sodda gap bo'lib, uning egasi "ahli ishq" va "sokin o'lsa" birikmasi kesimdir. Biz bu baytni mukammal asarlar to'plamidagi tartib asosida sharhlasak, quyidagi ma'no chiqadi: (u) podshohlar uyida yashasa, ishq ahli shundaydirki, bulbul-u hudhud bir qafasda yashasa. Lekin kerakli tinish belgilarini qo'ygandan keyin quyidagi shakl va ma'no hosil bo'ladi:

*Tojvarlar uyida sokin o'lsa ahli ishq,
O'yladurkim, bulbulu hudhudg'a bo'lg'ay bir qafas* – podshohlar oq uyida ishq ahli sokin bo'lsa, bulbul (ishq ahli) bilan hudhud (podshoh) bitta qafasda bo'lgandek bo'ladi.

*Surma ul shabxez ayog'i gardin, et kim kechalar,
Itcha yo'q ko'yida gar xud shahna bo'lsun, gar asas*
[Navoiy 1989, 117].

Birinchi misrada "gardin" va "kechalar" so'zlaridan keyin qo'yilgan vergullar mutlaq yanglishdir. Mantiqan vergulni "kim" bog'lovchisidan keyin qo'yish kerak. Chunki birinchi misradagi gap shu yerda tugaydi va "kechalar" so'zini ikkinchi misraga qo'shib o'qish kerak va bu so'z ikkinchi gap kesimi uchun hol vazifasida kelgan. Bu baytda tinish belgilari quyidagi tartibda bo'lishi kerak:

*Surma ul shabxez ayog'i gardin etkim, kechalar
Itcha yo'q ko'yida gar xud shahna bo'lsun, gar asas.*

Boshqa misol:

*Ey ko'ngul, g'amgin esang kup quysa soqiy og'zingga
Zarfni, sipqormag'uncha qilmag'il zinhor bas*
[Navoiy 1989, 126].

Bu bayt mukammal asarlar to'plamidagi tartibda o'qilsa, ikkinchi misradagi "zarfni" so'zi "quysa" fe'luga bog'lanadi, holbuki, bu so'z "sipqormag'uncha" fe'luga bog'lanib kelgan. Bu bayt aslida quyidagi tartibda yozilishi va o'qilishi kerak:

*Ey ko'ngul, g'amgin esang, kup quysa soqiy og'zinga,
Zarfni sipqormag'uncha, qilmag'il zinhor bas.*

Boshqa misol:

*Husn mulkida shah ul yuz chatr mushkin bo'ldi qosh,
Ne ajab, bo'lsa zumurraddin anga avrang xat*

[Navoiy 1989, 148].

Birinchi misra ikki gapdan iborat: 1. Husn mulkida shah – ul yuz. 2. Chatri mushkin bo'ldi qosh. Bu gaplarni vergul bilan ajratmasdan baytdan ma'no chiqarish qiyin. Baytning sharhi quyidagicha: ul yuz (yorning yuzi) husn mulkida podshohdir, mushk hidli qosh podshohning boshida soyabondir. Yorning xati (yuzda endigina chiqayotgan soqol-mo'ylov) podshohning (yuzning) zumurraddin yasalgan taxti bo'lsa ajab emas.

*O'tgan o'tti bori, emdi ayla bu pandim qabul
Kim, yana qilma havoyi jinsi odam, ey ko'ngul*

[Navoiy 1989, 206].

Birinchi misrada “bori” so'zi o'zbekcha “bari” emas, forscha “bore” (aqlan, hech bo'lmasa, hech bo'lmaganda)dir. Shuning uchun bu so'z birinchi gapga emas, balki ikkinchi gapga tegishlidir. Shunday ekan, vergul “o'tkan o'tti” birikmasidan keyin kelishi kerak.

*Alloh-Alloh, ne balodurkim, lab-u mujgon bila,
Yolg'uz el tirguzguchi yo'qkim erur, jallodi ham*

[Navoiy 1989, 215].

“Mujgon bila” so'zidan keyin qo'yilgan vergul yanglishdir. Chunki bu so'z “tirguzguchi yo'q” kesimi bilan bog'lanib, to'ldiruvchi vazifasida kelgan. Shuning uchun ham vergul bu so'zdan keyin emas, balki undan oldin qo'yilishi kerak va bu bayt quyidagi tartibda yozilishi va o'qilishi kerak:

*Alloh-Alloh, ne balodurkim, lab-u mujgon bila
Yolg'uz el tirguzguchi yo'qkim, erur jallodi ham.*

*Mast agar sajdang qilurmen yopma yuz, ey mug'bacha,
Ne uchunkim dayr piri mazhabidur mashrabim*

[Navoiy 1989, 218].

Birinchi misrada “qilurmen”dan keyin vergul qo'yish kerak. Chunki birinchi gap shu yerda tugaydi. “Yopma yuz” ikkinchi gap hisoblanadi, “ey mug'bacha” – undalma, “ne uchunkim” bog'lovchi vositadir. “Dayr piri mazhabi” – uchinchi gapning egasi.

“Mashrabimdur” uchinchi gapning kesimidir. Bu gapning tinish belgilari quyidagicha bo‘lishi kerak:

*Mast agar sajdang qilurmen, yopma yuz, ey mug‘bacha,
Ne uchunkim dayr piri mazhabidur mashrabim.*

Boshqa misol:

*Ko‘z yo‘lida telmurub ko‘nglum sog‘inur, kim meni,
Istamoqqa kelgusi har kim ki chiqsa o‘trudin*

[Navoiy 1989, 243].

Birinchi misrada ikkita gap bor: 1. *Ko‘z yo‘lida telmurub.* 2. *Ko‘nglum sog‘inurkim.* Baytning qolgani uchinchi gapdir. Shunday ekan, gaplar vergul bilan ajratilsa, bayt mazmuni aniqroq ifoda topadi. Demak, bu baytda tinish belgilarini quyidagi tartibda qo‘yish kerak:

*Ko‘z yo‘lida telmurub, ko‘nglum sog‘inurkim, meni
Istamoqqa kelgusi har kimki chiqsa o‘trudin.*

Boshqa misol:

*Ey Navoiy, umr agar budur ajal rahm aylabon,
Kelsa jonim olg‘ali jon birla minnatdormen*

[Navoiy 1989, 248].

Birinchi misrada “umr agar budur” bitta gap hisoblanadi, shuning uchun “dur”dan keyin vergul qo‘yish kerak. “Rahm aylabon” birikmasidan keyin qo‘yilgan vergul kerak emas. Chunki “ajal” so‘zi ikkinchi gapning egasidir. “Rahm aylabon” birikmasi “kelsa” kesimiga hol bo‘lib kelgan. “Jonim olg‘ali” maqsad holidir. “Jon birla minnatdormen” uchinchi va oxirgi gapdir. Shunday ekan, “olg‘ali” so‘zidan keyin ham vergul qo‘yish kerak. Demak, bu bayt quyidagi ko‘rinishda bo‘ladi:

*Ey Navoiy, umr agar budur, ajal rahm aylabon
Kelsa jonim olg‘ali, jon birla minnatdormen.*

Boshqa misol:

*Do‘stlar vasl o‘tin istarga Navoiy bormish,
Fosh qilmang bu hadisini aning yong‘uncha*

[Navoiy 1989, 293].

Birinchi misrada “do‘stlar” so‘zi undalma bo‘lib kelgan. Shuning uchun undan keyin vergul qo‘yish kerak.

Dedi, la‘limdin qilay joning iloji, qilmadi

G‘amzasin jonimg‘a, oxir novakafkan qildilo [Navoiy 1989,

302].

Yuqoridagi baytda vergullar yanglish qoʻllangan: “qilmadi” feʼlidan keyin vergul qoʻyish kerak, agar vergul qoʻyilmasa, ikkinchi misradagi boʻlaklarning boshqaruvchisiga oʻxshab qoladi. Holbuki, “qilmadi” feʼli oʻzi alohida bir gap boʻlib kelgan. Shungdek, “jonimgʻa” soʻzidan keyin qoʻyilgan vergul ortiqchadir. Chunki, bu va undan oldin kelgan “gʻamzasin” soʻzlari “novakafkan qildilo” kesimiga bogʻlanib kelgan. Bu bayt quyidagicha yozilishi va oʻqilishi kerak:

*Dedi, laʼlimdin qilay joning iloji, qilmadi,
Gʻamzasin jonimgʻa oxir novakafkan qildilo.*

Boshqa misol:

*Bu tiyra dahrni gar oshiq etmasang boʻlmas,
Arusi mehri falak mazharida jilvanimoy* [Navoiy 1989, 303].

“Etmasang” kesimidan keyin vergul qoʻyish kerak. “Boʻlmas” boʻlishsiz feʼlidan keyin vergul qoʻyish zarur emas. Chunki u “jilvanimoy” soʻzi bilan birgalikda ikkinchi misradagi gapning kesimini tashkil etadi. Ikkinchi misradagi “arusi mehri falak mazharida ...” emas, balki “arusi mehr falak mazharida ...”. Koʻrib turganingizdek bu baytdan, tinish belgilarining xato ishlatilganligi sababli, Navoiy koʻzlagan mazmun chiqmayapti. Bu baytda tinish belgilari quyidagi tartibda boʻlishi kerak:

Bu tiyra dahrni gar oshiq etmasang, boʻlmas

Arusi dahr falak mazharida jilvanimoy – bu qorongʻu dunyoni agar oshiq qilmasang, arusi dahr (quyosh kelini) falak mazharida (jilvagohida) jilvagar boʻlmaydi (chiqmaydi).

*Voiz aylar vasfi jannat ichra kavsar bodasin,
Boʻl Navoiy mast, xohi mundogʻi, xoh andogʻi*

[Navoiy 1989, 307].

Birinchi misrada vash soʻzidagi “i” harfi egalik qoʻshimchasimi yoki forsiy izofami? Mening nazarimda ikkovi ham emas. Toʻgʻrisi: voiz aylar vash jannat ichra kavsar bodasin.

3. “Badoyeʼ-ul-vasat” devonida:

Ulkim zamona ahlidin istar vafo-vu mehr

Kim, naqshi mehr koʻrdi munga yo vafo anga [Navoiy 1990, 6].

Bu baytning ikkinchi misrasidagi “kim” bogʻlovchi emas, balki soʻroq olmoshidir. Shunday ekan, vergul “mehr” soʻzidan keyin qoʻyilishi kerak. Agar bu misrada “kim” soʻzini bogʻlovchi deb, undan keyin vergul qoʻyib oʻqilsa, hech qanday maʼno chiqmaydi.

*Yorkim, mundoq nihondur ko'zdin-u men telbamen
Kim, degaykim, fitna qilg'an nasli odamdur manga*

[Navoiy 1990, 7].

Ikkinchi misradagi “kim” so‘zi bog‘lovchi emas, balki so‘roq olmoshidir. Shuning uchun vergul “telbamen” so‘zidan keyin qo‘yilishi kerak. Aks holda bu baytdan ma‘no chiqarib bo‘lmaydi.

*Ko'zung qonimni ichmakka ne haddim
Erur, oni iting ichsa, kifoyat* [Navoiy 1990, 41].

“Haddim”dan keyin vergul qo‘yish kerak. Chunki birinchi misra butun holda bir gap hisoblanadi. “Erur” to‘liqsiz fe‘li esa, “haddim” so‘zi bilan emas, “kifoyat” so‘zi bilan murakkab fe‘l hosil qilgan. Baytning mazmuni esa quyidagicha: ko‘zing qonimni ichishga ne haddim (bor)? Uni (qonimni) iting ichsa kifoyat erur (dir). Ikkinchi misradagi vergullarni olib tashlasa, ma‘no yanada oydinlashadi. Demak, “erur” va “ichsa” so‘zlaridan keyin vergul qo‘yish unchalik muhim emas.

*Ne masti arbada gar senki, chiqsa bazmingdin,
Buzar zamonani badmastlig' bila har mast* [Navoiy 1990, 42].

Bu misrada “gar” unsuri yuklama emas, balki so‘z yasovchi qo‘shimchadir. Arbada so‘ziga -gar qo‘shimchasi qo‘shilib “arbadagar” (“dod-u faryod qiluvchi”) so‘zini yasayapti. Shuningdek, “sen” unsuri ham ikkinchi shaxs kishilik olmoshi emas, balki ikkinchi guruh tuslovchining ikkinchi shaxs birlik qo‘shimchasidir. Shuning uchun ularni qo‘shib yozish kerak – “arabadagarsen”. Bu baytning to‘g‘ri yozilish shakli quyidagicha:

*Ne masti arbadagarsenki, chiqsa bazmingdin
Buzar zamonani badmastlig' bila har mast.*

Baytning sharhi: sen qanday arbadagar (dod-u faryod qiluvchi) mastsanki, bazmingdan har mast chiqsa, badmastlik bilan zamonani buzadi?!

*Xonumonimg'a vido' ettim g'amidin, vah, anga
Kim, dey olg'aykim, qil ul be xonumon birlan vido'*

[Navoiy 1990, 55].

Ikkinchi misradagi birinchi “kim” bog‘lovchi emas, balki ikkinchi gapning egasi bo‘lib kelgan kishilik olmoshidir. Shunday ekan, undan keyin qo‘yilgan vergul xatodir.

*Ko'nglum durur fatila emas mash'al ichrakim,
Ul sho'x o't solib, quyar oning o'tig'a yog'* [Navoiy 1990, 161].

Birinchi misrada “fatila” soʻzidan keyin vergul qoʻyilishi kerak. Chunki “durur” va “emas” soʻzlari birinchi misradagi qoʻshma gapni tashkil etgan sodda gaplarning kesimi boʻlib kelgan.

*Charx dard ahligʻa har dam yogʻdurur gardi firoy,
Oʻt ravonroqkim, xatarliqdur, base, bu eski toq*

[Navoiy 1990, 166].

Bu baytning ikkinchi misrasida “base” soʻzini vergul bilan ajratish kerakmi? Bu soʻz kirish soʻz vazifasida kelgan yuklama deb oʻylangan shekilli. Holbuki, bu soʻz koʻp maʼnosini bildirib hol vazifasida kelgan.

*Eyki, azm etting haram matlub hamrahdur sanga,
Sen yiroqsan andin, ammo ul sanga behad yovuq*

[Navoiy 1990, 168].

Bu baytning birinchi misrasi qoʻshma gapdir. Shuning uchun “haram” soʻzidan keyin vergul qoʻyib oʻqilishi kerak.

*Biz niyoz ahli-yu sen noz ahlisen, rahm et gahe,
Qoʻy niyoz etmakka bizni goh, oʻzung ham noz qil*

[Navoiy 1990, 205].

Ikkinchi misrada vergulni “goh” soʻzidan keyin emas, oldin qoʻyish kerak. Chunki “goh” soʻzi birinchi gapning emas, ikkinchi gapning holidir.

*Sadqa aylarga anga loyiq, manga yoʻq tuhfaye,
Xasta jonim naqdi bordur elt, ey payki haram*

[Navoiy 1990, 209].

Birinchi misradagi loyiq soʻzidan keyin qoʻyilgan vergul xatodir. Chunki bu misra bitta gapdan tashkil topgan. Gapning kesimi “yoʻq” soʻzidir. Egasi – “tuhfaye”. “Sadqa aylarga” birikmasi toʻldiruvchi. *Anga loyiq* – eganing (tuhfa soʻzining) sifatlovchisidir. *Manga* (manda) toʻldiruvchidir. Ikkinchi misra esa, ikki gapdan tashkil topgan. Birinchi gap: *jonim naqdi bordur*. Ikkinchi gap: *elt, ey payki haram*. Shunday ekan, bu misrada “bordur” soʻzidan keyin vergul qoʻyish kerak:

*Sadqa aylarga anga loyiq manga yoʻq tuhfaye,
Xasta jonim naqdi bordur, elt, ey payki haram.*

Boshqa misol:

*Manga tiygʻ ura rizo berdim-u agʻyorgʻa, yoʻq
Men turub oʻlturur ani, ne zarofatdur bu* [Navoiy 1990, 271].

Bu baytda “manga tiyg’ ursa” gapi “rizo berdim” gapidan vergul bilan ajratilishi kerak va “ag’yorg’a” so’zidan keyin qo’yilgan vergul olinib, “yo’q” so’zidan keyin qo’yilishi sintaktik talabga muvofiq bo’ladi. Shuningdek, ikkinchi misradagi “men turub” gapi “o’lturur oni” gapidan vergul bilan ajratilishi lozim. Demak, bu bayt quyidagicha yozilishi va o’qilishi kerak:

*Manga tiyg’ ursa, rizo berdim-u ag’yorg’a yo’q,
Men turub, o’lturur oni, ne zarofatdur bu.*

Boshqa misol:

*Isitqan, nozanin jismingki, terdin tushti tob ichra,
Erur bir otashin gul bargikim, yotqay gulob ichra*

[Navoiy 1990, 284].

Birinchi misrada “isitqan” va “nozanin” sifatlari “jism” so’zini aniqlab kelayotgan bo’lsa-da, uyushgan sifatlovchilar hisoblanmaydilar. Chunki ular “jism” so’zini turli jihatdan sifatlayapti. Shuning uchun ham ularni vergul bilan ajratish maqsadga muvofiq emas. Shuningdek, “jismingki” so’zidan keyin qo’yilgan vergul ham ortiqchadir. Chunki bu yerda “ki” bog’lovchi emas, yuklamadir. “Jisming” so’zi birinchi misradagi gapning egasi bo’lib kelgan.

*Ko’nglum istarni tilarmen boring, ey oy-u quyosh,
Sizni ko’ngli istamas, ulkim tilar dilxohni*

[Badoyi-ul-vasat, 340].

Birinchi misrada “tilarmen” so’zidan keyin vergul qo’yish kerak. Chunki birinchi gap shu yerda tugaydi va “boring” so’zi birinchi misradagi ikkinchi gapning kesimidir – (siz) boring. “Ey oy-u quyosh” – mazkur gapda undalma bo’lib kelgan.

*Buzdung bu ko’ngulni lojaram mulk –
Vayron bo’lur, o’lsa shoh zolim* [Navoiy 1990, 352].

Bu bayt uch gapdan tashkil topgan: 1. Buzdung bu ko’ngulni, 2. Lojaram (shubhasiz) mulk vayron bo’lur, 3. O’lsa shoh zolim. Shunday ekan, birinchi gapning oxiriga vergul qo’yilishi kerak va birinchi misra oxiridagi tire ham ortiqchadir. Chunki sintaktik jihatdan kesimi to’liq shakllangan gapda ega bilan kesim orasiga hech qanday tinish belgisi qo’yish talab qilinmaydi.

4. “Favoyid-ul-kibar” devonida:

Navoiy o’ldi, base, xor-u past xas yanglig’

Sening yo’lungda esa, bas, anga bu izz-u alo [Navoiy 1991, 7].

Bu baytda “base” va “bas” soʻzlaridan oldin va keyin qoʻyilgan vergullar ortiqchadir. Nashrga tayorlovchilar bu soʻzlarni kirish soʻz deb oʻylab, vergul bilan ajratgan boʻlishi mumkin. Lekin aslida, “base” soʻzi “koʻp” maʼnosida birinchi gapda hol vazifasida kelgan. Shunday ekan, bu soʻzni vergul bilan ajratish xatodir. Shuningdek, ikkinchi gapdagi “bas” soʻzi modal soʻz boʻlib, ikkinchi gapning kesimi boʻlib kelgan. Baytning maʼnosi quyidagicha: Navoiy xas yangligʻ base (koʻp) xor boʻldi, sening yoʻlingda esa unga bu izz-u alo basdir.

Bir ahli ishqni yori halok aylab Navoiyni,

Bu yangligʻ yorsiz jon minnatin chekmak halok aylar

[Navoiy 1991, 78].

Birinchi misrada ikkita vositasiz toʻldiruvchi kelgan. “halok aylab” kesimi qaysi biriga tegishli? Halok aylab Navoiynimi yoki ahli ishqnimi? Menimcha, “bir ahli ishqni yori halok aylab” – bir gap. “Navoiyni bu yangligʻ yorsiz jon minnatin chekmak halok aylar” – ikkinchi gap. Baytning sharhi: mumtoz adabiyotda qoida boʻyicha “ishq ahlini yori halok aylaydi, Navoiyni esa (bu qoidaga xilof) yorsiz jon minnatini chekish halok aylaydi. Shunday ekan, baytdagi vergul tartibi quyidagi shaklda boʻlishi kerak:

Bir ahli ishqni yori halok aylab, Navoiyni

Bu yangligʻ yorsiz jon minnatin chekmak halok aylar. (Bu gap qoʻshma gap boʻlib, birinchi gapning egasi – “yori”, kesimi – “halok aylab”. “Bir ahli ishqni” vositasiz toʻldiruvchi boʻlib kelgan. Ikkinchi gapning egasi – “bu yangligʻ yorsiz jon minnatin chekmak”. “Halok aylar” esa – kesim. “Navoiyni” soʻzi vositasiz toʻldiruvchidir).

Uyqudin bosh qoʻygʻay ul koʻz sajda, xud qilgʻusi yoʻq

Kofarekim, mastligʻdin azmi mehrob aylamish

[Navoiy 1991, 136].

Birinchi misrada vergul “sajda” soʻzidan keyin emas, balki “koʻz” soʻzidan keyin qoʻyilishi kerak. Chunki “uyqudin bosh qoʻygʻay ul koʻz” bir gap boʻlib, “sajda” soʻzi “xud qilgʻusi yoʻq” birikmasi tarkibida birgalikda ikkinchi gapning kesimi boʻlib kelgan. “Kofare” soʻzi ikkinchi gapning egasidir. “Mastligʻdin azmi mehrob aylamish” birikmasi eganing aniqlovchi-sifatlovchisidir. Baytning mazmuni: ul koʻz uyqudan bosh qoʻyadi (uxlaydi). Nimaga oʻxshab? Mastlikdan mehrob azmini qilgan kofarga oʻxshab. Ammo bu kofarning mehrobgga azm qilgani sajda uchun emas, balki mastlikdandir. Koʻzning ham uyqu taʼsiridan bosh qoʻyishi (yumishi) mehrobgga (qoshga) sajda qilish uchun emas, balki mastlikdandir.

*Jon berib zulmin chu topmon jon toparg'a vaslini,
Bas tamannoyi muholedur tamanno aylamak*

[Navoiy 1991, 156].

Bu baytda ikkita gap bor. Birinchi gap: jon berib zulmin topmon. Ikkinchi gap: *jon toparg'a vaslini, bas tamannoyi muholedur tamanno aylamak*. Birinchi gapning kesimi – *topmon*. Egasi – yozuvda ifodalanmagan “men”. *Zulmin* – to'ldiruvchi. *Jon berib* – hol. Ikkinchi gapning kesimi – *tamannoyi muholedur*. Gapning egasi – *jon toparg'a vaslini tamanno aylamak*. Bas – hol. Bu baytning sharhi quyidagicha: jon berib (yorning) zulmini topa olmagandan keyin, jon topish uchun vaslini tamanno qilish muhol (nomumkin) bir tamannodir. Bu baytdan faqat birinchi misraning oxiriga bir vergul qo'yish bilan yuqoridagi sharhni chiqarish mumkin emas. Demak, bu baytda tinish belgilarini quyidagicha qo'yish maqsadga muvofiqdir:

*Jon berib zulmin chu topmon, jon toparg'a vaslini,
Bas tamannoyi muholedur, tamanno aylamak.*

Ikkinchi gapning kesimi (bas tamannoyi muholedur) eganing (jon toparg'a vaslini tamanno aylamak) o'rtasida kelgani uchun vergul bilan ajratishni ma'qul ko'rdik.

*Ishq ahli, sotqun, olsa izing to'tiyosidin,
Qilg'il tarozu ikki ko'zumning qarosidin* [Navoiy 1991, 254].

Birinchi misradagi “sotqun” so'zini vergul ichiga olish xatodir. Bu misrada kelgan vergullar qanday vazifa bajarmoqda? Agar “sotqun” so'zini undalma deb vergul ichiga olgan bo'lsa, undan qanday ma'no chiqarish mumkin?! Aslida, bu baytda “sotqun olsa” birikmasi murakkab fe'l bo'lib, ergash gapning kesimi bo'lib kelmoqda. Baytning sharhi: ishq ahli izing to'tiyosidan sotib oladigan bo'lsa, ikki ko'zim qorasidan tarozi qil. Mazkur bayt quyidagi shaklda yozilishi kerak:

*Ishq ahli sotqun olsa izing to'tiyosidin,
Qilg'il tarozu ikki ko'zumning qarosidin.*

Boshqa misol:

*Yuzung o'tin ohim yorutur erur, shukr
Ki, ul dam bila tiyra bo'lmas bu ko'zgu* [Navoiy 1991, 264].

Birinchi misrada “erur” to'liqsiz fe'lidan keyin qo'yilgan vergul xatodir. Aslida, vergul birinchi misradagi gapning kesimi – “yorutur” fe'lidan keyin qo'yilishi kerak:

*Yuzung o'tin ohim yorutur, erur shukr
Ki, ul dam bila tiyra bo'lmas bu ko'zgu.*

Boshqa misol:

*O'rtabon har kimni, o't jonimg'a solma rashkdin,
Xalqni paydo, meni, majnunni, pinhon o'rtama*

[Navoiy 1991, 280].

Bu baytning ikkinchi misrasidagi vergullar yanglish qo'yilgan va baytning ma'nosini murakkablashtirgan. To'g'risi: *Xalqni paydo, meni majnunni pinhon o'rtama*. Bu kitobni nashrga tayyorlovchi kishi ikkinchi misradagi "meni" va "majnunni" so'zlarini ajratilgan to'ldiruvchi deb o'ylagan. Buning sababi, Navoiy asarlari qo'lyozmalarida muzof bo'lib kelgan "men" olmoshi aksaran tushum kelishigi qo'shimchasini olgan shaklda keladi. Mazkur xato shundan kelib chiqqan bo'lishi mumkin. Aslida, bu baytda "men" va "majnun" so'zlarining sintaktik munosabati muzof + muzof ilayh bo'lib, fors tilidagi "mani majnun" (من مجنون) tarkibi ta'sirida shakllangan. Bundan tashqari, "majnunni" va "pinhon" so'zlari orasidagi vergul ham yanglish qo'llangan. Ikkinchi misradagi "paydo" va "pinhon" so'zlari "o'rtama" kesimiga nisbatan hol vazifasida kelgan. "xalqni" va "meni majnunni" so'zlari uyushib kelgan vositasiz to'ldiruvchidir. Shuningdek, birinchi misrada "o'rtabon har kimni" so'z birikmasidan keyin qo'yilgan vergul ham xatodir. Chunki bu birikma mazkur gapda hol vazifasida kelgan. Hol bilan kesim orasiga vergul qo'yish sintaktik jihatdan o'rinli emas.

Xulosa

Keltirilgan misollar tahlili shuni ko'rsatadiki, Navoiy asarlarini nashrga tayyorlashda tinish belgilari matnning mazmunidan kelib chiqib emas, aksar hollarda umumiy bir qoida asosida misra oxiriga vergul, bayt oxiriga nuqta qo'yilgan va bu tavakkal hamisha ham o'zini oqlamaydi. Bundan tashqari, Navoiyning xoslar shoiri bo'lib qolishiga, shoir asarlarining barcha xatolardan xoli bo'lgan mukammal nusxasi yaratilmaganligi yonida, hozirgi o'zbek adabiy tilining shakllanishida XX asr boshlarida sho'rolar davlatining siyosati ham sabab bo'lgan. Chunki bu davrda mumtoz badiiy asarlarga e'tibor nisbatan sust bo'ldi. Undan oldingi davrda yaratilgan noyob asarlarga yondashuvda mafkuraviy munosabat kuchaydi. Navoiy kabi mumtoz shoirlar asarlarida faol ishlatilgan yuzlab sof turkiy so'zlar, shuningdek, tilimizning boyligi hisoblan-mish arab tilidan asrlar davomida o'zlashgan arabcha

soʻzlar eʼtibordan chetda qoldi.

Hozirgi kunda Navoiy asarlari tili koʻpchilik oʻzbeklar uchun begonalashib qolgan. Modomiki, Navoiyni tilimiz va adabiyotimiz, madaniyatimiz va maʼnaviyatimiz, qolaversa, oʻzligimizning asosi deb bilar ekanmiz, uning asarlarini xalqimizga nasriy bayon vositasida emas, balki toʻgʻridan-toʻgʻri – vositasiz yetkazishga harakat qilishimiz zarur. Bu ish Navoiy tili leksikasini toʻlaligicha oʻzbek adabiy tiliga olib kirish bilan amalga oshadi.

Adabiyotlar

- Алишер Навоий. 1988. *Мукаммал асарлар тўплами*. 20 жилдлик. 3 жилд: Хазойин ул-маоний: Ғаройиб ус-сиғар. Тошкент: Фан.
- Алишер Навоий. 1989. *Мукаммал асарлар тўплами*. 20 жилдлик. 4 жилд: Хазойин ул-маоний: Наводир уш-шабоб. Тошкент: Фан.
- Алишер Навоий. 1990. *Мукаммал асарлар тўплами*. 20 жилдлик. 5 жилд: Хазойин ул-маоний: Бадоеъ ул-васат. Тошкент: Фан.
- Алишер Навоий. 1990. *Мукаммал асарлар тўплами*. 20 жилдлик. 6 жилд: Хазойин ул-маоний: Фавойид ул-кибар. Тошкент: Фан.
- Nazarova, S. 2014. *Hozirgi oʻzbek tili (sintaksis)*. Toshkent. Buxoro.
- Neʼmatov, H. 2011. *Zamonaviy oʻzbek tili (sintaksis)*. Mumtoz soʻz.

Incorrect use of Punctuation Marks in Navoi's Works

Altay Noorullah Nematullah¹

Abstract

This article presents a focused study of the problem of incorrect placement in punctuation marks in the divans Xazoyin ul-maoni (Volumes 3–6), included in the complete collection of works of Alisher Navoi published between 1988 and 2003, that it has complicated the reading and comprehension of the poems. While converting manuscript copies into the modern script, textual scholars did not determine punctuation marks based on the syntactic structure and semantic content of the couplets; instead, they followed a generalized rule of placing a comma at

¹Altay Noorullah Nematullah – Associate Professor, Javzijan University, Islamic Emirate of Afghanistan.

E-mail: Altaynoor61@gmail.com

ORCID ID: 0009-0008-8413-4247

For citation: Nematullah, A. N. 2025. "Incorrect use of punctuation marks in Navoi's works". *Golden scripts* 3: 113 – 129.

the end of the first hemistich and a full stop at the end of the second. In many examples, simple clauses within complex sentences were not separated by commas, from our point of view led to a certain degree of arbitrariness in interpreting the meaning of the couplets. This, in turn, has contributed to the reinforcement at least ,to some extents of the erroneous perception among readers that “Navo’i is a poet exclusively for the elite and only a limited number of specialist scholars are capable of reading and understanding his works”.

Key words: *punctuation marks, comma, dash, text, textual studies, written discourse, syntactic structure.*

References

- Alisher Navoiy. 1988. *Mukammal asarlar to‘plami*. 20 jildlik. 3 jild: Xazoyin ul-maoniy: G‘aroyib us-sig‘ar. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 1989. *Mukammal asarlar to‘plami*. 20 jildlik. 4 jild: Xazoyin ul-maoniy: Navodir ush-shabob. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 1990. *Mukammal asarlar to‘plami*. 20 jildlik. 5 jild: Xazoyin ul-maoniy: Badoe‘ ul-vasat. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 1990. *Mukammal asarlar to‘plami*. 20 jildlik. 6 jild: Xazoyin ul-maoniy: Favoyid ul-kibar. Toshkent: Fan.
- Nazarova, S. 2014. *Hozirgi o‘zbek tili (sintaksis)*. Toshkent. Buxoro.
- Ne‘matov, H. 2011. *Zamonaviy o‘zbek tili (sintaksis)*. Mumtoz so‘z.